

Т.Я. Старасценка, дац., канд. філал. навук (БДПУ, г. Мінск)

КАМУНІКАТЫЎНЫ АСПЕКТ ПРОЗЫ АЛЕНА ВАСІЛЕВІЧ

Унутрысуб'ектная дыялагізацыя аўтарыяльнага наратыву рэалізуецца праз адпаведныя моўныя сродкі. Такі імпліцытны дыялог ствараецца пэўнымі камунікатыўнымі мадэлямі (КМ), сярод якіх асноўнай з'яўляецца КМ наратар – персанаж. Яна рэпрэзентуецца няўласна-простай і ўскоснай мовай, цытаваннем маўлення аднаго персанажа або інклюзіўнага суб'екта, устаўнымі канструкцыямі з эмацыянальна-экспрэсіўнай канатацыяй пункту гледжання героя, няпэўнымі займеннікамі, а таксама модусамі ўспрымання, разважання і ўспаміну, якія знаходзяць рознае выражэнне ў залежнасці ад ідыястылю. Мэтай гэтага даследавання з'яўляецца аналіз моўнай эксплікацыі персанажных модусаў аўтарыяльнага, або экзегетычнага, наратыву Алены Васілевіч. Фактычным матэрыялам паслужылі яе пражытныя творы сярэдзіны ХХ ст. Дынаміцы камунікатыўнай прасторы аўтарыяльнага апаведу садзейнічае пераключэнне пункту гледжання – наратарскага на персанажны. Адпаведна ўзнікаюць модусы ўспрымання, разважання і ўспаміну з дамінантным успрымання. Персанажнае ўспрымання А. Васілевіч арыентуецца на прыроду, чалавека, памяшканне, пры гэтым граматычная апазіцыя перфект/імперфект, звязаная з апазіцыяй наратар/персанаж, можа «здымацца»: ...ён уважліва прыглядаўся да жончынага твару, вачэй. Яны ўспыхвалі нейкімі нядобрымі іскрамі, смяяліся вымушаным, ненатуральным смехам («Шляхі-дарогі»); Пратасевіч адвёў позірк да акна. Крылатае воблачка падплыло да сонца, засланіла яго, і ад набегшага ў момант ценю і на вуліцы і ў пакоі ўсё раптам нахмурылася, засумавала («Пратасевіч») або, наадварот, актуалізавацца: І Міхал пайшоў на выган. Трава на выгане здавалася белай ад расы, быццам у час замаразкаў («Шляхідарогі»); З тэхнікума Люба, не заходзячы ў свой пакой, пайшла проста да Ніны. ...Стралялі іскрамі ў грубцы бярозавыя дровы. Яркая гарэла лямпачка. Невялічкі пакойчык здаваўся з холаду светлым і ўтульным. Ніна сядзела, залезшы з нагамі на ложка, з кнігай. Побач ляжала маленькая Люда («Шляхі-дарогі»). Семантыка-сіntaxічныя асаблівасці імперфекта героя сведчаць, што такая часавая форма ў апісанні не мае ўказання на мяжу або не мае семантыкі змены дзеяння. Увага сканцэнтравана толькі на працэсе называння дзеяння і яго аднесенасці да мінулага плана. Дзеянне апісваецца, але не аднаўляецца. Гэтым магчыма патлумачыць актуалізацыю ў імперфектах апісальнай функцыі. Што да перфектных дзеясловаў, ужытых у кантэксце апісання, то, як зазначае Р. Я. Салганік, «у формах прошлага часу закончанага трывання выступае іх перфектнае значэнне – аднесенасці выніку да цяперашняга часу» [1, с. 122]. Адметнасцю КМ наратар – персанаж А. Васілевіч з'яўляюцца вобразныя пейзажныя апісанні «ад апавядальніка», якія да таго ж адрозніваюцца і па аб'ёме «ад героя». Наратарскае апісанне рэалізуецца ў макрапрапазіцыях «Майская цяплынь», «Днепр», «Восень», «Вясна ў садзе», «Усход сонца». Напрыклад, макрапрапазіцыя «Майская цяплынь» з прыроднымі вобразамі-ўвасабленнямі на фоне прэдыкатаў імперфектнай семантыкі, якія набліжаны да моманту ўспрымання, характарызуе апавядальніка як пранікнёнага лірыка: Густая майская цяплынь пяшчотна абнімала цела. Мяккі, ледзь чутны ветрык лёгкім павевам дыхаў ім у твары. Усміхалася, падміргвала мільёнамі вачэй Хадкевічу і Любе зорнае неба. Месяц-маладзік, нібыта забыты невядомым жанцом на полі серп, непрыкметна рухаўся ў вясёлым карагодзе зорак. Зоркі ціснуліся адна да другой і ўздрыгвалі ад нячутнага смеху («Шляхі-

дарогі»). У адрозненне ад яго, персанажны модус успрымання прыроды вызначаецца рэалістычнасцю, пацверджанай адсутнасцю выразных індывідуальна-аўтарскіх вобразных сродкаў. Наратарскія адступленні ў пейзажных апісаннях звязаны з пэўным адасабленнем ад жыццёвых цяжкасцей пасляваеннага перыяду, якія пастаянна пераадольвалі героі твораў. Таму ў іх модусе ўспрымання прырода найперш асацыіруецца з працай: Люба прыйшла ў свой двор з поля якраз пад самы страшэнны ўдар грому. На полі засталася вазы са тры жыта. Ніяк не паспелі схопіць. Ужо і так апошнія вазы былі захоплены ліўнем на паўдарозе («Шляхі-дарогі»). Эксплікацыі пункту гледжання Любы садзейнічае інверсійны парадак слоў у спалучэнні лічэбніка з назоўнікамі вазы са тры, што сведчыць пра паспешлівасць падліку (блізілася навальніца). Прамы парадак слоў прэпазіцыйнага наратарскага сказа вынікае з аб'ектыўнасці светаўспрымання. У экзегетычным наратыве А. Васілевіч маўленне апавядальніка і героя можа кантамінавацца ў адным сказе, дзе прэпазіцыйна прысутнічаюць маркёры пераводу суб'ектнага плана ў іншы – дзеясловы азірнуўся, здалася. Думка персанажа эксплікуецца праз пазітыўнаацэнныя ад'ектыўныя і адвербіяльныя формы, што дазваляе вылучыць пункт гледжання «іншага» ў аўктарыяльным, знешне аб'ектыўным, апаведзе, які, на думку Г. Б. Курляндскай, «уяўляе сабой чаргаванне, узаемадзеянне, а часам і ўзаемапранікненне дзвюх маўленчых стыхій – аб'ектыўнага аўтарскага стылю і глыбока асабістых формаў маўлення і свядомасці дзейных асоб» [2, с. 218]. Экзегетычны наратыв аказваецца прасякнутым эмацыянальнасцю суб'ектыўным поглядам – узнікае адметная сінкрэтычная канструкцыя, здольная «здымаць» класічную кампазіцыйна-маўленчую апазіцыю наратарскі апавед/персанажнае маўленне: Высокая, стройная, у светлым, спартыўнага пакрою плаці, у белых туфлях і саламяным шыракаполым капелюшы, Лідзе яна здалася (як ні кепска думала пра яе Ліда) вельмі прыгожай і маладой («Пратасевіч»); Прамінуўшы некалькі хат, ён азірнуўся: два акны, тыя, дзе ён толькі што развітаўся з Валяй і яе братам, прыветна глядзелі яму ўслед («Пратасевіч»). Персанажны модус разважання ў А. Васілевіч кантамінуецца з модусам успрымання пэўнага чалавека, пры гэтым развага героя мае рэфлексійны характар. Экспліцытныя паказчыкі персуазыўнасці – лексемы напэўна, мусіць – «здымаюць» катэгарычнасць меркавання: персанаж не ўпэўнены ў ацэнцы асоб, імкнецца разабрацца ў дзеяннях і ўнутраным стане іншых. Пры гэтым «мадальныя словы ствараюць не толькі поліпрэдыкатыўную, але і полісуб'ектную структуру» [3, с. 109], калі ў аб'ектыўны апавед пранікае голас персанажа. Модусы ўспрымання і разважання героя А. Васілевіч могуць кантамінавацца ў адной сінтаксічнай канструкцыі, пры гэтым дзякуючы пабочным словам са значэннем эпістэмічнасці ствараецца толькі гіпотэза адносна ўбачанай сітуацыі: А гэтыя дзве дзяўчыны ў спартыўных касцюмах, якія так ажыўлена размаўляюць паміж сабой і нечаму свайму гучна смяюцца, напэўна, кіраўнікі мясцовага спартыўнага аб'яднання («Шляхі-дарогі»); Ён панура курыць, мусіць, у яго душы мала добрых пажаданняў спазніўшамуся начальству («Шляхі-дарогі»). Праз знешне аб'ектыўны аўтарскі апавед А. Васілевіч выразна адчуваецца пункт гледжання персанажа, яго адносіны да рэчаіснасці. У гэтым праяўляецца адметнасць аўктарыяльнай дыялагізацыі і камунікатыўнай прасторы мастацкага дыскурсу.

ЛІТАРАТУРА

1. Солганик, Г. Я. Синтаксическая стилистика / Г. Я. Солганик. М.: ЛКИ, 2013.

2. Курляндская, Г. Б. Художественный метод Тургеневароманиста / Г. Б. Курляндская. Тула: Приок. кн. изд-во, 1972.
3. Милосердова, Е. В. Семантика и прагматика модальности (на материале простого предложения современного немецкого языка) / Е. В. Милосердова. Воронеж: ВГУ, 1991.